

Psychoanalyse in een nieuwe tijd Een terrasofische benadering

Jos Dirkx

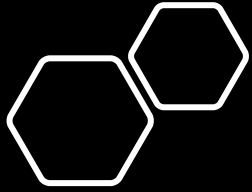
Summer University Psychoanalyse
9-7-2021

BLACK MIRROR

Netflix serie

De tijd waarin we leven

- Terrasofie: een kosmologische filosofische oriëntatie die van de relatie van de mensen tot de aarde de kernvraag maakt voor het zelf-verstaan van de mens in de nieuwe tijd (Manschot 2016)
- Psychoanalyse: ken u zelve (orakel van Delphi)
- Terrasofie + psychoanalyse = ecopsychoanalyse

De tijd waarin we leven

‘Maatschappelijke versnelling’ (Rosa)

1. technische versnelling
2. versnelling levenstempo
3. versnelling van de maatschappelijke verandering

- Psychoanalyse als tegenwicht, de behoefte aan verlangzaming en resonantie

De tijd waarin we leven

‘Maatschappelijke versnelling’ (Rosa)

1. technische versnelling

- Tijd comprimeert de ruimte
- Reële locaties veranderen in niet-locaties
- ‘A sense of space’ versus ‘a sense of place’ (Blom)

Psychoanalyse als tegenwicht:

Onbegrensde tijd en reële locatie met vaste setting (liggend op een bank) voorziet in behoefte aan resonantie, gezien en gehoord te worden

De tijd waarin we leven

‘Maatschappelijke versnelling’ (Rosa)

2. Versnelling levenstempo

- Kwantitatieve groei > technische versnelling
- Geen tijdswinst, steeds ‘drukker’
- Betekenisloze ervaringen, oppervlakkiger contacten
- Verhalend zelf versus ervarend zelf

Psychoanalyse als tegenwicht:

- Poging tot verzoening tussen ervarend en verhalend zelf met als doel ons zelf beter te begrijpen en van betekenis te voorzien.
- Door geleefde ervaringen kunnen we ons de tijd toe-eigenen
- Geleefde ervaringen worden herinnerd i.t.t. vluchtige belevissen

De tijd waarin we leven

‘Maatschappelijke versnelling’ (Rosa)

3. Versnelling maatschappelijke verandering

- Mentaliteit en waarde
- Mode en levensstijl
- Sociale verbanden en verplichtingen
- Taalgebruik (‘Ik’ versus ‘boom, roos, vis’)
- Praktische omgangsvormen en gewoontes

De mensen in de nieuwe tijd

“De mens heeft een wereld van weelde en welvaart geërfd, maar niet de cultuur, het historische besef en de discipline waarmee die wereld is opgebouwd. De mens wil wel de rechten maar niet de plichten, wel de lusten maar niet de lasten van de vrijheid..... Omdat alles makkelijk lijkt in deze existentiële supermarkt verliest de wereld zijn gewicht en ontstaat er een gebrek aan romantiek in de omgang met vrouwen, een obsessie met het lichaam, extreme emoties rondom sporten, en een belachelijke en schaamteloze obsessie met jong zijn en jeugd”.

De mensen in de nieuwe tijd

“De mens heeft een wereld van weelde en welvaart geërfd, maar niet de cultuur, het historische besef en de discipline waarmee die wereld is opgebouwd. De mens wil wel de rechten maar niet de plichten, wel de lusten maar niet de lasten van de vrijheid..... Omdat alles makkelijk lijkt in deze existentiële supermarkt verliest de wereld zijn gewicht en ontstaat er een gebrek aan romantiek in de omgang met vrouwen, een obsessie met het lichaam, extreme emoties rondom sporten, en een belachelijke en schaamteloze obsessie met jong zijn en jeugd”.

Citaat uit de “De opstand van de massamens” Ortega y Gasset (1930)

De mensen in de nieuwe tijd

Mensen in de nieuwe tijd, kenmerken

- Geluk = genieten, YOLO
- Economie moet groeien
- Meer producten (keuze stress), meer apps
- Geen verveling, altijd bereikbaar, online (i.t.t. dolce far niente)
- Bestaan is gezien worden (meer 'likes', meer volgers, meer 'vrienden')
- Niet omdat het moet, maar omdat het kan

Psychoanalyse als tegenwicht:

- Geluk is geen recht
- belang van 'vliegreuen'
- psychoanalyse is geen 'quick fix',
- Het realiteitsprincipe > lustprincipe (Freud), neurotisch leed wordt echt leed

Digitalisering

Digitalisering, robotisering en artificiële intelligentie

- Robot > mens
- De-professionalisering
- Computer in netwerk, bewustzijn en singulariteit

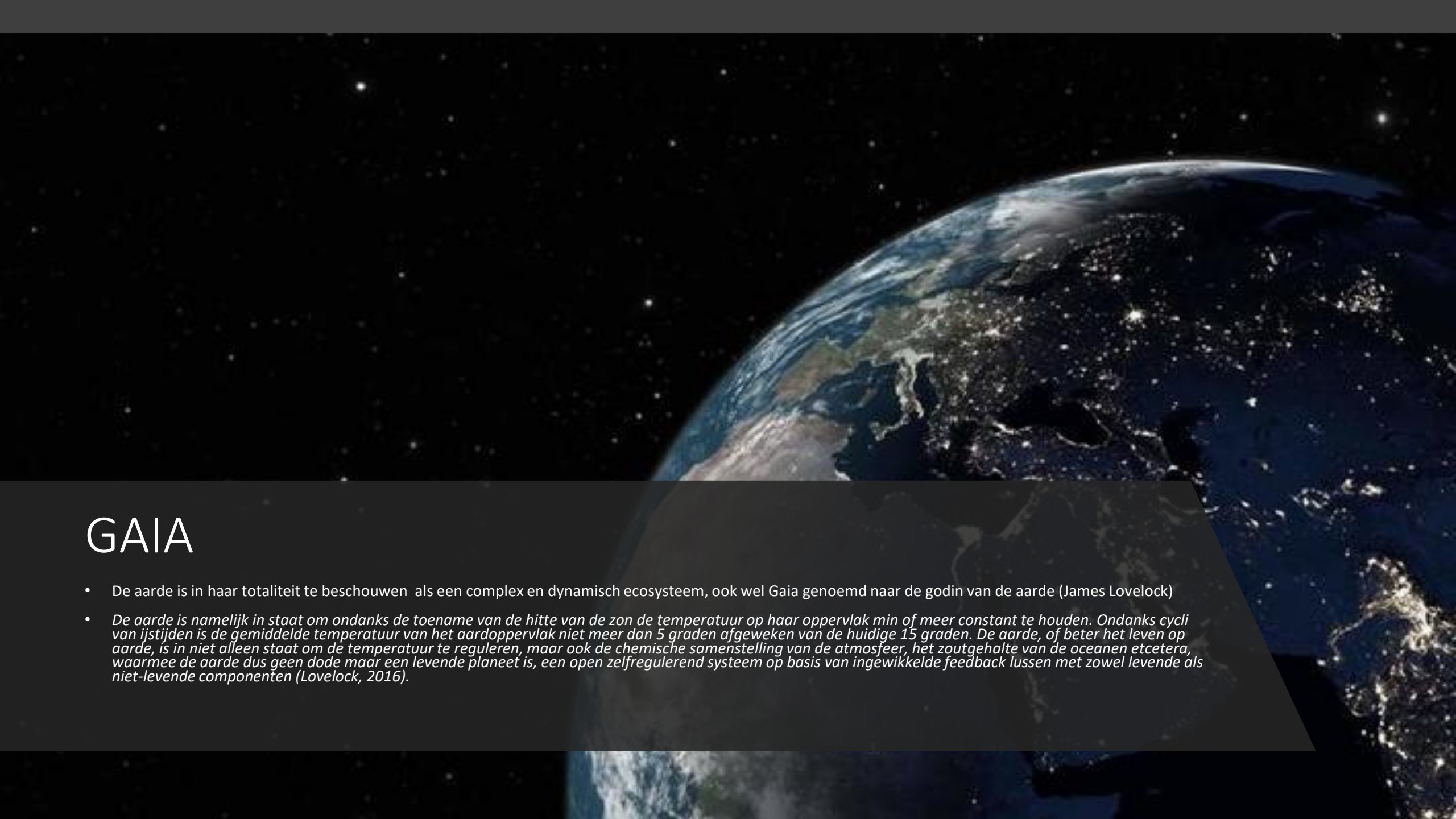
Psychoanalyse als tegenwicht:

- Mens creëert een intersubjectief web van betekenis
- Psychoanalyse als hermeneutische geesteswetenschap benadrukt het belang van intersubjectieve identiteit
- Identiteit is niet reduceerbaar tot (biochemische) algoritmen
- De mens en zijn verhaal (Kuiper)

An aerial photograph showing a dense green forest on the left and a brown, plowed field on the right. A yellow tractor is visible in the field, moving from right to left. A white line separates the title from the list below.

Belang van klimaatwetenschap voor de psychoanalyse (ecopsychoanalyse)

- Ecopsychoanalyse = Een transdisciplinaire benadering die de relatie onderzoekt tussen psychoanalyse, ecologie, de natuur en klimaatverandering (Dodds & Jordan, 2012)

GAIA

- De aarde is in haar totaliteit te beschouwen als een complex en dynamisch ecosysteem, ook wel Gaia genoemd naar de godin van de aarde (James Lovelock)
- *De aarde is namelijk in staat om ondanks de toename van de hitte van de zon de temperatuur op haar oppervlak min of meer constant te houden. Ondanks cycli van ijstijden is de gemiddelde temperatuur van het aardoppervlak niet meer dan 5 graden afgeweken van de huidige 15 graden. De aarde, of beter het leven op aarde, is in niet alleen staat om de temperatuur te reguleren, maar ook de chemische samenstelling van de atmosfeer, het zoutgehalte van de oceanen etcetera, waarmee de aarde dus geen dode maar een levende planeet is, een open zelfregulerend systeem op basis van ingewikkelde feedback lussen met zowel levende als niet-levende componenten (Lovelock, 2016).*

Belang van klimaatwetenschap (Ecopsychoanalyse)

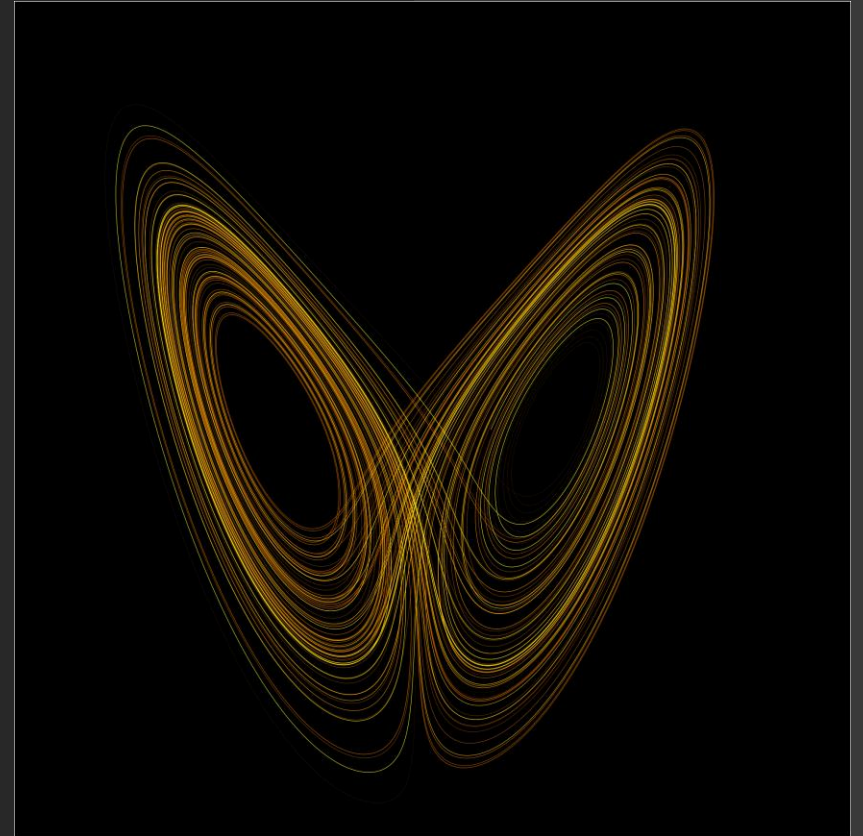

- De mens is een integraal onderdeel van een groter ecosysteem dat uiterst complex van aard is
- De mens is in zijn drijfveren meervoudig bepaald
- De oorsprong van menselijk gedrag is niet terug te vinden in het brein, genetica, voorgeschiedenis, of omgeving alleen, maar juist in hun onderlinge interactie

Overeenkomsten klimaatwetenschappen en psychoanalyse, complexiteit

- De mens en andere dieren zijn onderdeel van een heterarchisch ecosysteem (gelijkwaardige elementen)
- Psychoanalyse / psychotherapie **doe** je als onderdeel van een intersubjectief heterarchisch systeem
- Psychoanalyticus als interactor
- Voorspellingen zijn ingewikkeld
- Butterfly effect (metafoor uit de chaostheorie) vgl met psychoanalyse “als autonoom proces dat een eigen en uniek beloop kent, een reis in onontgonnen gebied” (Freud, 1913)

Een attractor is een mathematische representatie in grafische vorm van een bepaalde dynamiek (lange termijn gedrag van een complex systeem) intrinsiek aan het systeem (Capra & Luisi, 2014).

Belang van
ecopsychoanalyse
voor de
klimaatcrisis

Het antropoceen, een update. Bedreigingen voor het klimaat I

---

* Opwarming van de aarde: Hittegolven, bosbranden, overstromingen, smeltend poolijs, extinctie soorten en vermindering biodiversiteit.

* Intensieve veehouderij (grootschalige fraude met jaarlijks 75 miljard kilo mest, NRC voorpagina 29-6-2021)

* Consumentisme (17 grootste containerschepen die onze spullen vervoeren stoten evenveel uit als het totale gemotoriseerde verkeer op aarde)

Bevolkingsgroei als onderschatte oorzaak

- Exponentiele bevolkingsgroei (Club van Rome, 1972): 1950-2017 is de wereldbevolking verdrievoudigd (van 2,5 miljard naar 7,5 miljard)
- Er is geen planeet B
- Hoeveel wereldbollen zijn er nodig om de wereldbevolking van voedsel te voorzien?
- Klimaatparadox (van Druenen, 2018): terugdringen van klimaatverandering = redden van de mensheid. Dit heeft als gevolg het instandhouden van de grootste bedreiging van de mensheid: de mensheid zelf

Het antropoceen, een update. Bedreigingen voor het klimaat II

- 18 van de 20 warmste jaren ooit sinds het jaar 2000. laatste decennium warmste ooit, 38 gr C boven de poolcirkel in 2020 (NRC 28-12-2020)
- Uitstoot van broeikasgassen (CO₂ , methaan) is onvoldoende. Zijn (> 1950) cumulatief in de atmosfeer. Ze verdwijnen niet. Een vorm van geo-engineering is noodzakelijk (bijv. opslag CO₂, ijzerbemesting van de oceanen)
- Nederland scoort qua milieumaatregelen en vermindering uitstoot op Polen na het slechtst in Europa (Trouw, 26-6-2021)
- Cactussen in Arizona overleven de toenemende hitte niet meer. Tucson en Phoenix meer dan 50 gr Cels. Klimaatvluchtelingen verwacht in Arizona en Californie

Klimaat psychopathologie

- Pre-traumatische stress stoornis
- Solastalgie
- Nature-deficit disorder (Bodnar, 2008)

Ecopsychoanalyse als tegenwicht

Erkennen van ambivalentie, contradicties, paradoxen en (interne) conflicten in benadering van de omgeving (Weintrobe, 2013) (guilty pleasures: goedkope vluchten, kilo-knallers, kledingproductie etc. compenseren met een boom planten)

Ecopsychoanalyse schatplichtig aan Melanie Klein: de paranoïde-schizoïde positie en de depressieve positie

---

Ecopsychoanalyse als tegenwicht II: Klein in klimaattermen

---

paranoïde-schizoïde positie gekenmerkt door
loochening, ontkenning, negeren,
rationaliseren, entitlement etc.

de aarde is onmetelijk groot en kan ons alles
geven (de gratificerende moederborst)

Ecomodernisme

antropocentrische zelfoverschatting

Ecopsychoanalyse als tegenwicht III: Klein in klimaattermen

---

depressieve positie gekenmerkt door besef
van ongemakkelijke realiteit, rouw,
schuldgevoel, schadeherstel

Moeder Aarde is geen oneindig gevende borst
of stortplaats ('breast and toilet mother') waar
we ons aan kunnen laven of ons afval kunnen
dumpen

"..wenn wir uns selbst nicht aufgeben, so wird
unsere Mutter, die Erde, uns nicht im Stich
lassen (Jünger, 1959)"

Mens is onderdeel van een kostbaar en
kwetsbaar ecosysteem

Literatuur

Blom P. (2017) *Wat op het spel staat*. Amsterdam, De Bezige Bij

---

Bodnar S. (2008) Wasted and bombed: clinical enactments of a changing relationship to earth *Psychoanalytic Dialogues* 18: 484-512

Capra F., Luisi P.L. (2014) *The systems view of life. A unifying vision* Cambridge University Press

---

Dirkx J.(2019, red.) *Grenzen en grenzeloosheid. Psychoanalyse in een nieuwe tijd* Amsterdam, Sijbbolet

---

Dirkx J. (2022) Ecopsychoanalyse. Naar een paradigma van complexiteit *Tijdschrift voor Psychoanalyse en haar toepassingen* (geaccepteerd)

Dodds J. (2011) *Psychoanalysis and ecology at the edge of chaos. Complexity theory, Deleuze / Guattari and psychoanalysis for a climate in crisis*. London, Routledge

---

Druenen P. van (2018) *De klimaatparadox. Bevolkingsgroei of klimaatbeheer*. Amsterdam, Cossee

---

Freud S. (1913) Verdere adviezen over de psychoanalytische techniek *Werken* 6 (p. 186-213) Amsterdam, Boom

---

Gray J. (2003) *Strohonden. Gedachten over mensen en andere dieren*. Amsterdam, Ambo

---

Harari Y.N. (2017) *Homo Deus. Een kleine geschiedenis van de toekomst* Amsterdam, Thomas Rap

---

Jünger E. (1959) *An der Zeitmauer* Stuttgart Klett-Cotta

Manschot H. (2016) *Blijf de aarde trouw. Pleidooi voor een nietzscheaanse terrasofie*, Nijmegen, Vantilt

---

Lovelock (1979 / 2016) *Gaia. A new look at life on earth*. Oxford, Oxford University Press

---

Lovelock J. (2020) *Welkom in het Novaceen. Hyperintelligentie, Gaia en de mens* Amsterdam, Uitgeverij Contact

---

Ortega y Gasset J. (1930, 2015 Ned. Vert.) *De opstand van de massamens*. Rotterdam, Lemniscaat

---

Randall R. (2009) Loss and climate change; the cost of parallel narratives *Ecopsychology* 1, 118-129

Rosa H.(2016) *Leven in tijden van versnelling. Een pleidooi voor resonantie*. Amsterdam, Boom

---

Weintrobe S. (2013) (ed) *Engaging with climate change. Psychoanalytic and interdisciplinary perspectives*. London, Routledge